

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.01(045)

І. Л. Бородин,

доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1874-3238>

І. П. Варава,

старший викладач
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5168-2775>

ТЕОРЕТИКО - ПРАВОВА ІДЕЯ СТАНОВЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03680, Київ, Україна
E-mails: ivanl.borodin1111@gmail.com, varavairina8@gmail.com

***Мета** статті полягає в аналізі формування та сучасного стану розвитку Європейського Союзу, також є спроба вказати на окремі сторичні передумови виникнення ідеї даного Союзу та його правої регламентації. **Обговорення:** об'єднання країн Західної Європи в Європейський Союз було здійснено на таких принципах, які дозволили вирішити ряд завдань економічного та політичного характеру, що є важливими для країн-членів Євросоюзу. Нині, зі зміцненням Європейського Союзу, постає проблема забезпечення механізму взаємодії союзних органів влади з органами управління союзних держав. Виникає необхідність удосконалення структури Євросоюзу, розвитку процесу його уніфікації. На основі історії, сучасного стану європейських інтеграційних процесів ставиться завдання оцінки політико-правової легітимності Європейського Союзу. Теоретико-правові проблеми ідеї Європейського Союзу наразі не досліджені в повній мірі. Ця тематика є актуальною у юридичній, політичній та соціологічній науках держав – членів Європейського Союзу, інших держав європейського континенту. Потреба у продовженні дослідження сучасних теоретико-правових проблем європейської інтеграції залишається. **Результати:** проблематика теорії та практики євроінтеграції розглянута з позиції наукових традицій, що склалися в результаті досліджень у даному напрямку, в результаті чого дано пояснення, що ідея Європейського Союзу на Європейському континенті історично обумовлена. Необхідність об'єднання країн Європи спрямована на спільне вирішення геополітичних та економічних проблем.*

***Ключові слова:** інтеграція; федерація; конфедерація; федералізація; парламент; конституція; інституції; конституційний договір; Європейський Союз.*

Постановка проблеми та її актуальність. Одним із пріоритетних напрямків зовнішньої та внутрішньої української політики проголошено вступ нашої держави до Європейського Союзу. Такий політичний вектор обумовлений тим, що Європейська інтеграція стала одним із основних напрямків у розвитку держав континенту в останні десятиліття.

У процесі об'єднання країн Європейського континенту в Європейський Союз було запропоновано ряд нових способів та принципів щодо їх економічного та політичного розвитку. Разом із тим, проблема реалізації основ демократії, удосконалення механізму взаємодії союзних органів влади з інституціями національних держав, політичної відповідальності посадовців

управлінських структур Європейського Союзу залишається.

Для України, яка бажає повноцінної участі в Європейському Союзі, виникає необхідність у дослідженні теоретико-правових ідей демократичної легітимності такої участі в контексті еволюції Євросоюзу. В процесі короткого аналізу історії та сучасного стану інтеграційних процесів нами здійснена спроба зрозуміти перспективність запровадження європейських стандартів в організації життєдіяльності нашої держави, які б слугували поясненню поставленої мети.

Наукове дослідження того, в якому напрямі розвивається Європейський Союз, обумовлює необхідність аналізу напрямків розвитку його законодавчої бази.

Разом із тим, для розуміння сучасних завдань розвитку державного механізму Євросоюзу важливо зрозуміти зміни в системі органів управління співтовариства. Це дозволить заглибитись у проблеми інституціональної реформи, що зараз постали перед керівництвом Європейського Союзу, а також спрогнозувати напрями його організаційного удосконалення.

Науковий аналіз управлінських структур повинен виходити з того, що їх сьогоденний стан та спосіб організації визначений тими завданнями, які породжуються життєдіяльністю Євросоюзу. Той чи інший вибір організації інституцій і самого союзу, і національних держав відображає політичні пріоритети та інтереси тих, хто цей вибір зробив, політичних діячів у першу чергу.

Крім того, дослідження показує, що до характерних рис соціально-економічного середовища, в якому формувався Європейський Союз, відносяться зростання темпів промислового виробництва, збагачення споживчого ринку, нові можливості навчання і отримання академічних і суто професійних знань, відсутність перешкод для соціальної і географічної мобільності. При цьому звертає на себе увагу той факт, що організація Європейського Союзу, яка поки не є державою в загальноприйнятому розумінні, в основі своїй відповідає властивим для держави ознакам та виступає надбудовою над національними інституційними структурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливими для аналізу теоретико-правової ідеї становлення Європейського Союзу є роботи таких закордонних та вітчизняних науковців, як: Е. Грабіц Р., Інглхарт, В. Ліпгенс, Д. Сіджанскі, М. Яхтенфукс, М.В. Баглай, Я.М. Бельсон, А.О. Головка, В.Є. Гулієв, Г.С. Гурвіч, А.І. Денисов, С.Л. Зівс, І.П. Іл'їнський, І.О. Ковлер, Б.С. Крилов, Н.С. Крилова, М.А. Крутоголов, М.Н. Марченко, А.О. Мішин, М.О. Могунова, М.П. Орзіх, Б.А. Стародубський, Б.А. Страшун, Б.М. Топорнін, Г.А. Туманов, В.Є. Чиркін, та інші.

Мета статті полягає в аналізі формування та сучасного стану розвитку Європейського Союзу, також є спроба вказати на окремі історичні передумови виникнення ідеї даного Союзу та його правої регламентації.

Виклад основного матеріалу. В основу об'єднання країн Західної Європи була покладена ідея підпорядкування національних органів управління спільним наднаціональним структурам. При цьому західноєвропейські країни за основу брали такі фактори, як історична та культурна єдність цивілізацій, що проживають на континенті, забезпечення миру, захист демократії і, безумовно, розв'язання спільних економічних, та політичних проблем.

За змістом міжнародно-правових документів, рівнем відчуження державного суверенітету, а також за компетенцією міжнародних владних структур виділяють дві основні форми об'єднання держав Європи: а) *федерація*; б) *конфедерація*.

Вважається, що *федерація* є класичною формою об'єднання. На користь такого ствердження свідчить те, що формування федерації базується на методі інституційної інтеграції, у результаті якої відбувається об'єднання основних інститутів держав-членів Євросоюзу у нові міжнародно-правові структури. При цьому об'єднується суверенітет суб'єктів федерації, а законодавчі та виконавчі функції національних інституціональних структур максимально акумулюються на федеральному рівні.

Класичний федералізм розуміє формування федерації не як процес поступового переходу від простих до більш складних форм об'єднання, а як разовий міжнародно-правовий

акт, що має характер конституції. Фактично, йдеться про утворення на міжнародному рівні інституційної структури національної держави з центральними федеративними інститутами, які копіюють національну державну владу [1].

На відміну від федерації, з її унітарними організаційними принципами, *конфедерація* відображає значно менший рівень локалізації міжнародної правосуб'єктності. Конфедерація також є суб'єктом міжнародних відносин, але її повноваження щодо зовнішньої та внутрішньої політики, на відміну від федерації, значно обмежені. Держави-члени конфедерації передають конфедеративним інститутам невелику частину свого суверенітету з чітко визначеного, обмеженого кола питань. Основним гарантом цілісності державного суверенітету при цьому є право «вето», що дає можливість заблокувати будь-яке рішення центральних органів, яке не відповідає національним інтересам будь-якого суб'єкта конфедерації [2]. Інтеграційні процеси на конфедеративному рівні розвиваються тільки в тих напрямках, де інтереси всіх країн-членів сходяться. Значення конфедерації відображається в узгодженні функцій її суб'єктів, координації їх діяльності. Тут діяльність конфедеративного союзу базується на принципах міждержавного співробітництва.

Виникнення і становлення Європейського Союзу пов'язані з необхідністю знайти ефективний механізм розв'язання тих проблем, що виходять за межі компетенції окремої держави. Перші спроби реалізувати ідеї наднаціонального об'єднання не досягли успіху. Бо ніяка частина людства не володіє формулами, прикладеними до цілого і людство, занурене в єдиний спосіб життя, є неможливим [3].

Спочатку не виходило досягти поставлених цілей. Проекти Європейського оборонного співтовариства, Європейського політичного співтовариства в 1954 р., проектів Фуше в 1960 та 1962 р.р. показали передчасність політичної інтеграції, невідповідність суспільства і правлячих структур країн Західної Європи їх сприймати. Основною причиною таких невдач було те, що в основу теорії євроінтеграції були покладені не стільки об'єктивні фактори, що мали визначати практичні форми та методи європей-

ського об'єднання, скільки суб'єктивні уявлення теоретиків та практиків про те, якою має бути об'єднана Європа.

Сучасні прихильники ідеї об'єднання Європейських країн зосереджують увагу на аналізі реальних інтеграційних процесів, що проходять в Європі, та виробленні стратегії щодо цілей та способів реалізації об'єднання, зберігаючи спадкоємність основної мети – збереження Євросоюзу. В цьому контексті говориться про участь у процесі прийняття рішень як на національному, так і європейському рівнях регіональних структур. Вважаємо, що саме регіони та національні меншини є тими базовими елементами, що мають брати на себе частину повноважень держави, які відповідають рівню їх компетенції. Регіони, що складаються з місцевих громад, мають той рівень активності, коли громадяни здатні самостійно вести спільні справи. Будучи опорою Європейського Союзу, вони формують систему взаємовідносин між громадами, країнами та Співтовариством загалом.

Сьогодні є актуальною політична складова європейської інтеграції. Мова йде про те, яким має бути Європейський Союз, який, з одного боку, очевидно, буде розширюватись територіально, а з іншого, повинен зазнати значних інституційних змін щодо поглиблення політичної інтеграції та збереження ефективності своїх структур.

Під структурними підрозділами Європейського Союзу слід розуміти його основні складові: Європарламент; Європейська Рада; Європейська Комісія; Рада Європейських співтовариств (Рада міністрів); Суд Європейського Союзу; Рахункова палата.

У свій час європейськими політиками було запропоновано створення «Європейської Федерації», яка передбачає наявність Європейського Парламенту та Європейського уряду, які б здійснювали законодавчу і виконавчу владу в Євросоюзі. Його основою має бути конституційний договір, який би визначав принципи суверенітету між державами та європейськими інституціями.

Пропоновані ідеї щодо Європейських парламенту та уряду повинні бути реалізовані на ос-

нові створення двопалатного парламенту, в якому нижня палата складалася б із обраних депутатів національних парламентів, а друга була б сформована за моделлю Сенату США або німецького Бундесрату.

У питанні створення Європейського уряду пропозиції є різні. З одного боку, пропонується перетворити Європейську Раду на Європейський уряд, що означає його формування національними урядами. З іншого, пропонується прямим голосуванням обрати президента, який мав би великі виконавчі повноваження [4].

Європейський Союз сьогодні не можна вважати федерацією, але й не можна заперечувати наявність у нього її рис. Євросоюз наділено суверенними правами в цілому ряді сфер життєдіяльності – від Економічного та Монетарного Союзу до питань транспорту, енергетики, охорони довкілля, захисту споживачів, медичного страхування та соціального забезпечення. Крім того, до нього переходить або вже перейшов цілий ряд традиційно державних повноважень (Шенгенська зона, Європол) і зовнішня політика та політика в галузі безпеки з деякими обмеженнями [5].

У більшості сфер право Євросоюзу має пріоритет щодо національного права та користується правилом прямої дії, що дає право громадянам країн Європейського Союзу подавати позови проти власних національних держав у випадку порушення останніми прав громадян, які набуті ними відповідно до права співтовариства.

Європейський Союз, особливо після того, як набули чинності Маастрихтський та Амстердамські договори, поступово перетворюється на політичну спільноту з визначеною територією, громадянами, які наділені основними правами відповідно до його установчих договорів, а також постійно діючим Європейським Судом.

Разом із тим, залишається проблема співвідношення національного та наднаціонального, досягнення балансу інтересів Європейського Союзу та держав-членів, на що звертають увагу дослідники даної проблематики.

Проблема досягнення суверенітету держав зросла після виходу Британії з Європейського Союзу (у зв'язку з Brexit). Сьогодні більшість

вчених вважає, що не всі питання стосовно державного суверенітету є дослідженими [6]. Потреба такого дослідження викликана, в першу чергу, глобалізацією, яка стимулює внесення змін в основи євроінтеграції.

Тому важливо знайти відповідь на актуальні питання щодо євроінтеграції в умовах XXI століття, зокрема яким є рівень суверенітету держав - членів Європейського Союзу. Щодо відповіді це питання можна звернутися до Договору про Європейську спільноту, в якому (ст. 2) говориться про економічну і соціальну згуртованість та солідарність держав-членів [7], а також до Договору про Європейський Союз, у якому (ст. 1) говориться про створення згуртованого союзу народів Європи [8].

Але приведені нормативні акти не дають прямої відповіді про те, наскільки суверенними на сьогодні залишаються держави, що входять до складу Євросоюзу. Аналіз Маастрихтського та Лісабонського договорів дозволяє говорити про Європейський Союз як особливу політичну, державно-правову реальність, складовими якої є єдиний ринок, єдина європейська валюта, європейське громадянство, європейська ідеологія [9].

Аналіз теоретико - правових аспектів ідеї європейської інтеграції зумовлює необхідність проаналізувати проблему ухвалення писаної Конституції Європейського Союзу.

Конституція покликана виконувати декілька основних функцій. Зокрема, вона встановлює органи влади з визначеною компетенцією, визначає засади та запроваджуючи відповідні принципи їхнього функціонування, а також, і це головне, встановлює пріоритетність прав людини і громадянина та її законних інтересів. Конституція закріплює основні завдання держави, які повинні реалізовуватися механізмом діяльності органів державної влади. Важливо також, що конституція передбачає процедуру внесення змін до цього документа, тобто формальні вимоги, які необхідно виконати задля перетворення державного устрою з метою його пристосування до нових реалій та уявлень законодавця.

Отже, прийняття писаної конституції Європейського Союзу дало б змогу чітко розділити повноваження між союзними органами та дер-

жавами-членами всередині комунітарних органів, надати найвищої юридичної сили Хартії основних прав (можливо, виклавши її у новій редакції), дати чітку відповідь на питання про юридичну природу Союзу (чим він є і чим повинен бути: федеративною державою або чимось іншим) і, нарешті, визначити порядок внесення змін до новоствореної конституції ЄС.

Суперечки, які стосуються питання про написання та прийняття конституції Європейського Союзу, стосуються не тільки питань змісту такого документа, а й доцільності його існування в принципі.

Конституція Європейського Союзу повинна також встановити гарантії його устрою. Зрозуміло, що без конституційного закріплення розподілу повноважень між центром та суб'єктами союзу неможливо позбутися потенційної загрози унітарності Європи, що може призвести до знищення виробленої століттями ідеї європейської рівноправної єдності. Крім того, абсолютно не зайвим є конституційне закріплення принципу примату права Європейського Союзу над правом держав-членів [10].

Позитивним наслідком прийняття конституції Європейського Союзу може також стати створення нової, більш прийнятної нині основи для розвитку європейської інтеграції. Перегляду повинні бути піддані основоположні договори, в результаті чого були б створені конституційні засади захисту прав людини і громадянина на союзному рівні та судового устрою Європейського Союзу.

Вважаємо, що продовження обговорення проекту конституції Європейського Союзу сприятиме виробленню специфічної для нього політичної культури, в якій чільне місце посіли б загальноєвропейські інтереси.

Прийняття Конституції Європейського Союзу остаточно закріпить перетворення європейських співтовариств на загальноєвропейську федеративну (конфедеративну) державу і дозволить впорядкувати та спростити систему взаємовідносин країн, що увійшли до неї.

Висновки. Підводячи підсумок, зауважимо, що доцільним видається визнати Європейський Союз федерацією.

Характер федералізму, з урахуванням тенденції інтеграційних процесів, дасть змогу йому адаптуватись у структурних комбінаціях федеративних процесів.

Нова інтерпретація федералізму зробить його більш адекватним щодо економічних та політичних процесів у Європі та дасть можливість спиратися на основні їхні положення у дослідженні проблематики забезпечення демократії в Європейському Союзі. Прийняття Конституції Європейського Союзу остаточно закріпить перетворення європейських співтовариств на загальноєвропейську федеративну чи конфедеративну державу і дозволить впорядкувати та спростити систему взаємовідносин країн, що увійшли до неї.

Література

1. Burgess M. *Federalism and European Union: the building of Europe, 1950-2000*. London, 2000. P. 163.

2. Burgess M. *Op. cit.* P. 178.

3. Белевцева В. Державний суверенітет, його ознаки та властивості. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 7-10.

4. Weiler J.H.H. *Federalism and Constitutionalism: Europe's Sonderweg. The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the US and the EU*. Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 11.

<https://doi.org/10.1093/0199245002.003.0003>

5. Weiler J.H.H. *Federalism and Constitutionalism: Europe's Sonderweg. The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the US and the EU*. Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 7. <https://doi.org/10.1093/0199245002.003.0003>

6. Морозова Е.Г., Фалина А.С. Брексит как новая реальность Европы: мнения и оценки экспертов. *Власть*. 2017. № 4. С. 160-170.

7. Договір про заснування Європейської Спільноти. Законодавство України. URL: http://www.zakon2/rada.gov.ua/laws/994_017.

8. Косолідовані версії про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями. Законодавство України. URL: http://www.zakon2/rada.gov.ua/laws/994_b06 (дата звернення: 18.11.2018).

9. Особенности разграничения компетенции Европейского Союза и суверенной власти государств - участников. *Naukarus*. URL: <http://www.naukadus.com/osobennosti-rasgranichenie-kompetensiy-evropeyskogo-soyuza-i-suverennoy-vlastri-gosudarstv-uchastnikov> (дата звернення: 02.10.2018).

10. Castiglione D. *Contracts and Constitutions. Democracy and Constitutional Culture in the Union of Europe*. London: Lothian Foundation Press, 1995. P. 63.

References

1. Burgess M. *Federalism and European Union: the building of Europe, 1950-2000*. London, 2000. P. 163.

2. Burgess M. *Op. cit.* P. 178.

3. Bjelevceva V. Derzhavnyj suverenitet, jogo oznaky ta vlastyvoli. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo*. 2009. № 10. S. 7-10.

4. Weiler J.H.H. *Federalism and Constitutionalism: Europe's Sonderweg. The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the US and the EU*. Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 11.

<https://doi.org/10.1093/0199245002.003.0003>

5. Weiler J.H.H. *Federalism and Constitutionalism: Europe's Sonderweg. The Federal Vision: Legitimacy and Levels of Governance in the US and*

the EU. Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 7. <https://doi.org/10.1093/0199245002.003.0003>

6. Morozova E.G., Falina A.S. Breksit kak nova-ja real'nost' Evropy: mnenija i ocenki jekspertov. *Vlast'*. 2017. № 4. S. 160-170.

7. Dogovir pro zasnuvannja Jevropejs'koi' Spil'noty. *Zakonodavstvo Ukrai'ny*. URL: http://www.zakon2/rada.gov.ua/laws/994_017.

8. Kosolidovani versii' pro Jevropejs'kyj Sojuz ta Dogovoru pro funkcionuvannja Jevropejs'kogo Sojuzu z protokolamy ta deklaracijamy. *Zakonodavstvo Urai'ny*. URL: http://www.zakon2/rada.gov.ua/laws/994_b06 (data zvernennja: 18.11.2018).

9. Osobennosti razgranichenija kompetencii Evropejskogo Sojuza i suverennoj vlasti gosudarstv - uchastnikov. *Naukarus*. URL: <http://www.naukadus.com/osobennosti-rasgranichenie-kompetensiy-evropeyskogo-soyuza-i-suverennoy-vlastri-gosudarstv-uchastnikov> (data zvernennja: 02.10.2018).

10. Castiglione D. *Contracts and Constitutions. Democracy and Constitutional Culture in the Union of Europe*. London: Lothian Foundation Press, 1995. P. 63.

THEORETICALLY - THE LEGAL IDEA OF THE EUROPEAN UNION

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mails: ivanl.borodin1111@gmail.com, varavairina8@gmail.com

***Purpose** the article consists in an analysis of the formation and modern state of development of the European Union, and there is also an attempt to indicate certain historical prerequisites for the emergence of the idea of this Union and its right regulation. **Methods:** comparison, analysis, analogy, historicism, and others, which made it possible to achieve the goal in a logical sequence - to show the characteristic features of European integration processes in connection with the pace of globalization on the European continent, to analyze the legal content of certain components of legal acts that form the basis of the idea of the European Union. **Results:** the problems of the theory and practice of European integration are considered from the point of view of scientific traditions that have developed as a result of research in this direction, as a result of which it is explained that the idea of the European Union on the European continent is historically conditioned. The need to unite the countries of Europe is aimed at jointly solving geopolitical and economic problems. **Discussion:** the unification of Western Europe into the European Union was carried out on the basis of such principles, which made it possible to solve a number of economic and political problems that are important for EU member states. Now, with the strengthening of the European Union, the problem arises of ensuring the mechanism of interaction between the Union authorities and the governing bodies of the Union states. There is a need to improve the structure of the European Union, to develop the process of its unification. On the basis of history, the modern state of European integration processes, the task is set to assess the political and legal legitimacy of the European Union. The theoretical - legal problems of the idea of the European Union have not yet been fully investigated. This topic is relevant in the legal, political and sociological sciences of the States members of the European Union and other States of the European continent. The need to continue the study of modern theoretical and legal problems of European integration remains.*

***Keywords:** integration; federation; confederation; federalization; Parliament; Constitution; institutions; constitutional treaty; European Union.*